

Šimon Svěrák

Archetyp lidství – lidství archetypu

Rozsáhlá monografie o českém výtvarníkovi na pomezí art brut, primitivismu, tašismu a surrealismu Janu Křížkoví od Anny Pravdové pečlivě prezentuje nejen autorovu tvorbu a jeho názory na ni, ale také situaci imaginativního výtvarného projevu Francie 50. let. Přináší tak nejúplnější soubor informací o dosud ne příliš známém autorovi.

Přestože vychází takřka 30 let po Křížkově smrti a 51 let po ukončení jeho výtvarného projevu, není monografie o Křížkově díle pouhým kunsthistorickým příspěvkem do inventáře tvůrčích a uměleckých tendencí přelomu poloviny minulého století. Stále se prohlubující a nanejvýš aktuální problém zvěcnění lidské existence ožívuje Křížkovo dílo i pro 21. století. Stěží najdeme jiného autora, který by sjednocováním protikladů hmoty a svobody, naivního

bezprostředního poznání a intelektuální píce, starověkého a moderního či – obecněji – přírody a civilizace pod dominantou lidskosti tak sveřepě a zároveň citlivě usiloval o rehabilitaci lidského proti všeobjímající věcnosti.

Ačkoliv byly jeho kresby prezentovány například na velmi úspěšné výstavě *Roky ve dnech* kurátorky Marie Klimešové, zůstává Jan Křížek širší veřejnosti prakticky neznámý. Po studiích sochařství na Akademii výtvarných umění odešel se svou ženou Jiřinou v říjnu 1947 do Francie, kde strávil celý život. Jelikož se jeho první výstava konala ve slavném *Foyer de l'art brut* bývá jeho dílo často řazeno mezi projevy art brut. Tam je sice s jistým oprávněním situovat lze, neboť se navzdory akademickému vzdělání vzdal všech tradičních postupů a své dílo chápal především jako osobní záležitost – ohled na diváka byl až sekundární –, avšak sám Křížek měl vůči art brut velmi brzo určité výhrady. Stejně problematické je i jeho zařazení k archaismu či tašismu. Ideově měl nejbliže k surrealismu, kde se jeho úsilí o psychoautomatickou autenticitu paralelní s inspirací u archaických kultur setkalo s Bretonovou koncepcí Nového mýtu. Nicméně i vůči surrealismu choval výhrady spočívající v kritice přílišného vědomé interpretace nevědomých impulzů.

Celé Křížkovo dílo je (až na krátkou výjimku na počátku tvorby ve 40. letech, kdy se dočasně obrátil k ornamentu) zaměřené na lidskou figuru a reflektovaně nese podobnost se sumerským, krétským, románským a předkolumbovským uměním. Neustálé hmotné problémy nedovolovaly Křížkovi vyjadřovat se jemu nejvlastnějším způsobem – kamennou sochou –, a tak větší část jeho díla představují kresby. Křížek chápal tvorbu především jako kontinuální řešení „svého problému“, jenž byl pro něho ovšem natolik intimní, že jej nikdy pojmově neformuloval a nesdělil ani svému nejlepšímu příteli Václavu Boštíkovi, ani své ženě. Ostatně pojmovou formulaci zde nepovažoval za možnou. V roce 1962 seznal, že „svůj problém“ vyřešil, uzavřel své dílo a odstěhoval se na francouzský venkov, kde se až do smrti věnoval chovu včel, což byla jeho jediná obživa. Z Křížkových četných poznámek a dopisů poznáváme, že své uvažování o tvorbě orientoval potřebou odhalení archetypálního jádra člověka, jež bylo dle jeho názoru převrstveno společenskými a uměleckými konvencemi. Ovšem především je pozoruhodné, nakolik byl schopen toto abstraktní myšlenkové schéma v citlivé a vstřícné práci s materiálem (kamenem, hlinou, papírem atd.) konkretizovat až k neodbytné etické závažnosti, jež však své láskyplné porozumění druhému člověku staví na radikálně jiných předpokladech a hodnotách než racionalismus západního myšlení.

Příhodně nazvaná rozsáhlá studie Anny Pravdové *Mně z toho nesmí zmizet člověk* doprovázející monografii představuje nejúplnější soubor informací o Janu Křížkovi. Podrobné biografické informace získané především z výtvarnickovy korespondence s Václavem Boštíkem a z autorčiných rozhovorů s Křížkovou manželkou (které je dokonce věnována poslední kapitola knihy) jsou organicky propojeny s popisem vývoje Křížkova imaginativního výrazu. Ačkoliv se autorka monografie vyhýbá polemickým formulacím, nerezignuje na poznávání smyslu umělcevo díla. Otvírá je nejčastěji prostřednictvím výkladu Křížkových teoretických úvah a dobové situace na uměleckém poli, občas i představením názorových paralel. Právě díky rozsahu a podrobnosti těchto historických exkurzů studie v pozitivním smyslu poněkud přesahuje své úzce monografické ohraničení a dokáže sloužit i jako úvod do souvisejících problematik, tj. především do problematiky situace jisté oblasti francouzského kulturního života a jeho rozporů v 50. letech 20. století. Každá významnější osobnost, událost či koncepce, která by nemusela být českému čtenáři známa (Fauerův *Duch tvarů*, Charles Estienne, Bretonovo pojetí magického umění atd.), je pečlivě a srozumitelně představena. Pro svou ideovou blízkost se surrealismem je monografie doplněna studií Bertranda Schimtta *Solitér v souhvězdí surrealismu* a především korespondencí mezi Křížkem a Bretonem o psychickém automatismu.

Čtenářsky je kniha přístupná i díky tomu, že na okrajích textů uvádí odkazy na příslušné obrazy, což bohužel nebývá dnes ve většině monografií zvykem, citlivým výběrem i zpracováním obrazového materiálu, který respektuje specifičnost Křížkova sdělení a tak např. neořezává potrhané okraje kreseb, a především cenou, která je díky grantové podpoře na takto rozsáhlou monografii nezvykle nízká.

Autor je student estetiky a filosofie.

Anna Pravdová: Jan Křížek (1919 – 1985) „Mně z toho nesmí zmizet člověk“, Národní galerie, Praha 2012, 353 stran